

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó

X

JÉGVERÉSBEN, FORGÓSZÉLBEN

1937: „Május szép tavaszi napokkal köszönt be, a természet behozza mulasztásait, a határ buja termékenységgel zsendül. Elmaradnak a májusi fagyok is, és forró napok jönnek: árnyékban 22–28 fokok melege van. Nagy a szárazság, a növényzet kívánja az esőt. Végre május 22-én, szombaton délután 3 óra után nyugat felől borulni kezd. A hőség nagy, 28 fok árnyékban, teljes szélcsend, a nép örömmel várja az esőt. Fél négykor már tompa moraj halatszik. a borulat ólomszínű. Négy órakor már itt van a vihar! Hatalmas erejű szélroham vágat nyugat felől, átláthatatlan porfelhőt kavarva maga után, majd először ritkábban, aztán gyakrabban jég koppan a házfedelekre. Pár másodperc múlva már sűrűn hull a mogyoró, sőt dió nagyságú jég. A jég alakja hosszúkas, lapított, a keskeny oldala fűrészes. Embert, állatot megsebez, a fák kérgét lehántja, az ágakat levágja, a vetést legázolja és beiszapolja a földbe, a szőlőtőkéről eltünteti a gyöngye hajtásokat, az ültetményeket pozdorjává aprítja, virágot, levelet, gyümölcsöt lenyír, a mezei vadakat elpusztítja. Még a földben élő állatok sem menekülnek meg: a felhőszakadásszerű eső az ürgéket, hörcsögöket kiönti, a jég pedig agyonveri. A menekülő nyulak a rohanó disznócsorda közé vegyülnek, s a disznók alatt keresnek védelmet. Az irtózatossá jég a méheket is megtizedelte, az állandó kopogásra kitérdült a család, ellepte a kaptár falát, onnan pedig az eső és jég leverte a piszkos árba, ahol elpusztult.

A legnagyobb rémületet talán a határban okozta a jég. Ahol nem volt búvóhely, ott az emberek összebújták, úgy védekeztek: ahol azonban jég érte a testet, ott kiserkedt a vér, vagy megkékült a bőr. Sok háznak beverte a jég az ablakait is, és szabadon hullott a szobába. Leírhatatlan ítéletidő van a faluban is, recseg-ropog minden, a jég fülsiketítő zajjal veri a háztetőket, falakat, ablakokat, kerítéseket. Az emberek halványan járnak-kelnek a lakásokban, még a beszédet sem érteni, olyan robaj van. A jég pedig hull, már fehér minden, itt-ott megreked a víz, és elönti a kerteket, mezőket (...) A Csárad-árok megtelik vízzel, azaz inkább jéggel, folyóvá dagad, és elönti a határt. Tizenöt száz perccel a jégeső után a határ újból víz alatt van.”

Eddig falum krónikája, amely egy másféle, egy belőle oldalakat kiszakító ítéletidő folytán: a háború folytán itt megszakad, és töredekesen folytatódik tovább.

Mit olvashattak ki a vihar utáni szivárvány vöröséből falum lakói?

Bő vörösbor-termést (mint tartja a néphit egyik része), áldását a következő esztendőknék?

Vagy pedig, szellemében a másik értelmezésnek: a vér színét?

Vérvörös színét a háborúnak?

Nyugtalanság völgye ekkor már az Ipoly-vidék.

Kósza hírek, fészükéből először kirepülő, bizonytalan madárcák kelnek szárnyra elébb. Majd azt vélik tudni bennfentesek, hogy „magyarok leszünk” megint. Merthogy fordult időközben kereke a politikának, s hogy azt már nem az tartja kezében, aki az első háború után volt földmérője Közép-Európának. Nem a franciák, hanem a náluknál nagyobb urak: Hitler meg Mussolini. Tolja szekerüket Horthy Miklós úr is. Márpedig ha tolja...

1936 őszén, 1937 tavaszán egymással ellentétes érdekek keresztüzében áll már az Ipoly-vidék.

Nyugtalanság villamos kisülései az Ipoly innenső partjához tapadó falucskák fölött.

Drótsövények meredeznek a folyó partszakaszain.

Lövészárkok ásódnak.

Géppuskafészek.

Épülnek védelmi vonalak.

Bunkerek: két-három személyes, drótakadályokkal, tankcsapdák-kal körülkerített vasbeton erődítmények géppuskásoknak, lövészeknek.

Bizalmatlanság.

Tágra nyílnak ismét a szolgálatos szemek.

Légvédelmi oktatásban részesül a nép.

Katonaság foglalja el helyét a védelmi vonalon.

1938 szeptemberében lezáratik a határ.

Ugyanabban a hónapban, 24-én mozgósítást rendel el a cseh-szlovák kormány. Bakaruhába öltözik a húsz és negyven év közötti korosztály. A szlovenszkói magyarok is.

Mi lesz itt?

Háború?

1938 októberében Horthy-Magyarország csapatai Ipolyságnál nótaszóval masíroznak át a határon. Sebtiben metszett postai emlékbélyegzők adják tudtára országnak-világnak: „AZ ELSŐ VISSZATÉRT MAGYAR VÁROS – IPOLYSÁG – 1938. OKT. 11.”

Miért nem szólnak a géppuskák a védelmi vonalakon?

Nagyhatalmak igazítják ekkor már sorsát a kicsike Közép-Európának. Földmérés folyik megint csak; ezúttal Csehszlovákia rovására. München után darabokra hull az ország. Elszakad Csehországtól a szudéta terület, gyakorlatilag különválnak tőle Tiso fasiszta Szlovákiája.

1938. november 2.: Hitler Német- és Mussolini Olaszországa Bécsben meghozza döntését, mely szerint Dél-Szlovákia határ menti sávja a jövőben Magyarország részeként éli életét tovább.

A döntést követően magyar honvédség masírozhat végig az Ipoly–Garam közén. Szilaj nótaszóval; elvélve ha tűzzel és ellentűzzel. Minek látszik a Történelem akkor még? Sétalovaglásnak. Lobogók, pántlikák, kokárdák. Díszkapuk. Árvalányhajkalapos legénykék és pártás leánykák megszervezett mosolya. Korabeli – a határ menti magyar népesség helyzetét a „véres elnyomás”-ig túlzó – beszámolómban olvasom: „*Pántlika a lovak füle mellett, virág a sapkán, virág a puskacsőben, virág még a gépfegyvereken is.*”

S a nép? Az istenadta nép?

A határ mentiek zöme?

Tanulják rendjét az új hatalomnak.

A területi átszervezést. Létrejön – élén a 13 000 lakosú Léva várossal – Bars és Hont k. e. e. (közigazgatásilag egyelőre egyesített) vármegye. Területe 1981 négyzetkilométer. Lakóinak száma 146 028. Négy járásába – az ipolyságiba, a lévaiba, a verebélyibe, a szobiba – száznegyvenöt község tartozik.

Köztük – 1938. november 8-ától, amikor Szalka felől bemasíroztak a honvédcsapatok – szülőfalum is. Adatait így rögzíti a frissiben készített összeírás: „*Ipolypásztó kisközség, közigazgatóság helyben (...) ipolysági járás; 219 ház, 1064 lakos; pénzügyigazgatóság Párkány; törvényszék Balassagyarmat; adóhivatal, járásbíróság, közigazgatóság Ipolyság; csendőroros helyben, vasútállomás, postaügynök, telefon helyben.*” A református gyülekezet, amely korábban a barsi egyházmegyéhez tartozott, a területi átrendezés folytán visszatér egykori régiójába: a drégelypalánki egyházmegyébe.

Nem éppen problémamentesen. A barsi egyházmegye 1939. évi közgyűlésére előterjesztett – elfogultsággal aligha vádolható – esperesi jelentésben olvasom: a bevonuló magyar csapatok jövevények „*kilengések*” tapasztaltattak. Volt rá eset, hogy nemzeti buz-

góság kerekedett fölébe a különbözőség méltányolásának. Hogy a református tanító főszolgabírói felhívást kapott: a *Hol vagy, István király* és a *Boldogasszony anyánk* kezdetű katolikus énekeket, a „magyar újjászületés” szolgálatába állított liturgikus darabokat taníttassa be a község más vallású lakosságával. Néhány gyülekezetet hírlapi támadás ért. Nehéz volt ugyanis, közepette a gyűlölet mesterségesen szított máglyatüzeinek, elviselni az olyan józan – mértéktartóan józan – hangokat, melyek például *Az Élet Útja* című református vallásos lap 1938. december 15-i számában csendültek föl, megállapítván: „*Anyagilag a cseh uralom nem jelentett hátrányt a gyülekezetekre. 1926-tól a lelkészek rendszeren kapták fizetéskiegészítésüket (...) Az iskolákat a gyülekezetek tőlük telhetőleg fenntartották, sőt nagy mértékben fejlesztették, új állásokat szerveztek s pompás épületeket emeltek.*” Osztódnak, különválnak, ütköznek egymással a vélemények. Ezért ér néhány református gyülekezetet az a hírlapi vád, hogy „*jobban megünnepelték a cseh Szent Václav, mint a magyar Szent István jubileumát*”.

Bizalmatlanság.

Tágra nyílnak ismét a szolgálatos szemek.

1918–19-ben s 1938 előtt „magyarbarát elemek” után kutakodtak. Most azok után, akik „becseheltek”.

S nézi zavartan ezt a színjátékot a határ menti nép.

Ipolypásztó is, melyet – akárcsak másutt – plakátok szólítanak föl „hazafias” kötelességére a jelentéstételnek. Néz a világba zavartan a nép, és nem érti: kinek, milyen érdekből fűződött érdeke ahhoz, hogy „becseheléssel” vádolja – merthogy államünnepen énekelte a csehszlovák himnuszt – Menyhár Jánost. Azt a tanítót, aki nélkül a „szörnyű cseh elnyomás alatt” aligha élt volna élénk és öntudatos magyar kulturális életet a nép... Ellenőrzés, elbocsátás, átigazolás: folyik a múlt rezsím hivatalnokainak káderezése. Helyükre többnyire az új uralom megbízható és hangos képviselői jönnek: az „anyások”. Élére irodáknak, vállalatoknak, üzleteknek.

Tudatformálás és nevelés: mindez a pár év múlva beindítandó hadi gépezetnek a szolgálatában áll. 1938 decemberében huszonnyolc leventecsoporthoz indul útnak „*Csonka-Magyarország*”-ról a Felvidékre. Zenés, lampionos felvonulások. Zászlók, sapkák átadásával fogadtatják leventévé a felvidéki magyar ifjúság, utánpótlása a pár év múltán a Donhoz terelt magyar hadseregnek! Mi a Levente célja? „*Valláserkölcsi alapon álló öntudatos és áldozatos, fegyelmezett*

magyar állampolgárok nevelése.” Olyanoké, akik nem feledkeznek meg arról, hogy megünnepeljék Kormányzó Úr Öföméltóságának a születésnapját. Ha tán mégsem benne látnák, van módja rá a hatalomnak, hogy benne láttassa meg a „legmagyarabb magyart”. Menyhár Jánost S. A. S. („*Siess! Azonnal! Sürgős!*”) behívó alapján leventeoktatónak nevezi ki a katonai parancsnokság. Kodály népdalföldolgozásait énekeltette korábban, még a republika békeidejében, a nebulóival. Most? Katonadalok, indulók módija s muszája járja. Erre masíroznak, kötelezően, már a hetedikes, nyolcadikos fiúk is. Jobbra át! Balra át! Feküdj! És fapuskák – gyakorlandó a célzást és a szuronyrohamot. Mire gondolhat közben, nézvén a jobb sorsra érdemes kamaszokat, a néptanító, aki ismeri már a bakatörténelmet, poklát az első háborúnak?

Arra talán, mint annyi ember a határ mentén.

Hogy *most* erre kényszeríti a sorsa...

Alakulnak, szilárdulnak az életnek azok a formái, amelyekbe – lévén alkalmazkodó lény az ember, különösen pedig a jobbágykori beidegződöttségeket őrző, engedelmességre és szolgálatra nevelt parasztember – beilleszkedik fokozatosan a határ menti népeség.

Nagy erők készítetik rá: parancsai a sorsnak.

Mert eléri s nem kíméli ezt a tájat sem a vihar. Hatalmas erejű szélroham vágtat nyugat felől, átláthatatlan porfelhőt kavarva maga után, majd először ritkábban, aztán gyakrabban jég koppan a házfedelekre. Baljós felhőiből a politikának hull, sűrűn hull a mogyoró, sőt dió nagyságú jég. A jég alakja hosszúkas, lapított, a keskeny oldala fűrészkes. Embert, állatot megsebez, a fák kergét lehántja, az ágakat levágja, a vetést legázolja és beiszapolja a földbe... Ahol nincs búvóhely, ott az emberek összebújnak, úgy védekeznek; ahol azonban jég éri a testet, ott kiserked a vér, megkékül a bőr. Leírhatatlan ítéletidő van a faluban is, recseg-roppog minden, a jég fülsiketítő zajjal veri a háztetőket, ablakokat, kerítések. Az emberek halványan járnak-kelnek a lakásokban.

Mert háború van. Háború.

1941 nyarán Horthy Magyarországa, amely a területi revíziók révén elkötelezte magát Hitler Németországának, hadba lép a Szovjetunió ellen. Szaporodnak a behívók; négy korosztály parasztemberei járják poklaikat a távoli frontoknak. Ipolypásztóról is. Odaállítva – védőpajzsul a német haderő elé – hírhedt kanyarjába a Donnak. Sűrűn hull rájuk a mogyoró, sőt dió nagyságú jég.

A hó. A fagyhalál. A srapel alakja hosszúkás, lapított, a keskeny oldala fűrész. Embert, állatot megsebez, megöl. Szedi áldozatait falumból is a hadköteles század. Ő. Lajos, Ő. Géza, Ő. István – egy anyától három fiát ragadja el a halál, a „hősi”. Édesanyák sírnak, özvegyek, árvák, mátkák. Tábori lapok helyett – *„vigyázatok Magatokra édes szereteim, én megvagyok egésségbe, a jó Istennek hála”* – ezt a hírt hozza a posta:

Elesett.

Eltűnt.

Elesett.

Eltűnt.

Hősi halált halt.

Elesett B. T. Gyula, Z. Vilmos, Cs. Vilmos, Sz. Vilmos, S. Lajos, K. Sándor, K. Gusztáv, H. Lajos, K. István, T. János, Sz. János, L. András, V. Géza... – és írja tovább a neveket fekete könyvébe a közömbös Idő. *„Rózsára lép minden baka...”* – lépnek a fiúk, a drágák, lépnek az apák nem rózsára, hanem aknára. Hol van már ekkor a tegnapi mámor? A görögtűz? A lobogók, a pántlikák, a kokárdák? A díszkapuk? Meg hogy *„Aztat a hegyet a Horthy Miklós csákójában is elhordom...”*? Fölváltja, háttérbe szorítja, elfödi a nemzeti szempontot a társadalmi és a gazdasági. A sokasodó gond és baj. Földet (szépséghibával azt is; lévén szó elkobzott zsidó birtokokról) többnyire csak a Vitézi Szék tagjai kapnak. Bars és Hont vármegyében – olvasom egy alispáni jelentésben – *„a vitézi cím használatára jogosult avatott, illetve esküt tett vitézek létszáma 231 fő”*. A kisföldüek és a földnélküliek nagy tömegei kívül rekednek a földosztáson. Az e réteghez tartozók sorsa – ha a családfenntartót kiszakítja körükből a behívó, ha a munkaképes férfi rokkantan, csonkán vergődik haza (vagy haza sem kerül soha már) a frontvonalakból – napról napra keservesebb lesz. Gyámolítgatja ugyan őket az Országos Hadigondozó Szövetség megyei tagozata, gyűjtést szervezve a hadiárvák megsegítésére, ám nem több – nem is lehet több ez – annál, mint fuldoklónak a szalmaszál. Életre hívja a szükség, a szorultság a Bajtársi Szolgálat községi szervezeteit. Fuvar fával, szappanosztással, kopott ruhák s cipők adományozásával próbálnak enyhíteni a hadba vonultak családjain. Cigaretta, pakli dohányt, szeszesitalt küldenek a harctérieknek. Kötött holmit, érmelegítőt. Jelenti az alispán, hogy 1943–44 telére a Bajtársi Szolgálat vármegyei vezetőségének érmelegítők kötésére sikerült har-

minc kiló gyapjúfonalat szereznie. Harminc kilót – a téli frontok millió tonna havából elősettenkedő fagyhalál ellen, a lábakat tizedelő mohó fagymarás ellen...

Áll az itéletidőben, kicsikére húzva össze magát közepette a jégverésnek, áll némán, de fürkészőn a határ menti ember. Józanságra hajló, mert népek, nyelvek, kultúrák találkozásának sávjában él, s megtapasztalhatta rezsimek váltakozásait, színváltásait a legkülönbélebb politikai és társadalmi mozgalmaknak. Áll tehát és figyel. Összehasonlít. Következtet. Gazdasági helyzete már a „magyar élet” legkezdetén jelentősen romlott. Megsínylette a pénzbeváltást: hét koronát kellett adnia, hogy egy pengőt kapjon, holott a két pénz értéke, javára a koronának, majdhogynem fordított arányban viszonyult egymáshoz. Egy mázsa búzáért a „cseh világban” százötven koronát kapott a parasztember; 1938 után tizenhét és negyven pengő között ingadozott a fölvásárlási ára. A munkás napi bére hat-tíz pengő; a napszámosok átlagkeresete 1939-ben két és fél pengő. Voltak esztendőök, amikor napi átlagbérük, lévén az három pengő, egy kiló cukorra sem volt elég. Amikor egy mázsa krumpliért (19–25 pengő) nyolc-tíz napot kellett dolgozniuk.

Fölszökik a cipő, a ruha, a fehérnemű ára. „Tízéves furma lehettem, amikor az iskolából kirándónyi vitték bennünket Magyarországra – mondja édesanyám. – Fő vótunk ötözve szépen, megnízték bennünket nagyon az ottaniak. Mintha máma lett vóna, ugy emlékszek, mit kajdásztak felénk: No, majd a Horthy alatt kilátszik a feneketék a szoknyából” Le is vetköztették az Ipoly menti embert ezek az esztendőök. „A háborús gazdálkodás következtében szükségessé vált bizonyos áruk és cikkek beszerzésének korlátozása, vagy egyéb megszorítások alkalmazása – olvasom Bars és Hont k. e. e. vármegyék 1943-as évkönyvében. – Így a 29.400/1943 K. M. számú rendelet a ruházati cikkek beszerzését korlátozza, meghatározva azt a legnagyobb mennyiséget, melyet a fogyasztó az 1943. évben vásárolhat.” Egyetlen ingért ekkoriban kétszáz pengőt kérnek már a kereskedők.

1938–1944 között a kibocsátott papírpénztömeg a tizennégy-szeresére nő. Árufedezete nincs. Cipő sincs. Lábbeli tekintetében – írja a megye alispánja – „az ellátási viszonyok ma már annyira rosszak, hogy a havonként kiadható piros színű utalványokkal még a legszükségesebb és legsürgősebb igényeket sem tudom kielégíteni. Nagy gondot okoz a hadművelési területekről hazaérkező

leszerelt katonák lábbeliellátása is. Ezért előterjesztést tettem a m. kir. közellátásügyi miniszterhez a bőrtalpú lábbeli kontingens felemelése és a leszerelt katonák lábbeliellátásának biztosítása érdekében. Előterjesztésemre a közellátásügyi miniszter a cseléd-bakancs akcióból fennmaradt selejtlábbelikből 360 pár bakancsot juttatott a rászorult leszerelt katonák ellátására.” Selejt bakancs és fatalpú szandál – ebben vághat neki a „magyar jövő”-nek a kor embere. A Vármegyei Közjóléti Szövetkezet 1943-ban cipővarró tanfolyamot szervez a hadba vonultak hozzátartozói részére. Okítják, tanítják a népet, a mezítlábost, miképpen készüljön a fatalpú szandál, a kukoricacsuhéból fonott. Tartatik tanfolyam – ügyében a csuhéfeldolgozásnak és a házivászon-szövésnek – Ipoly-pásztón is az 1943-as esztendőben.

Előrehaladtával a háborúnak romlik egyre a közellátás. A megye élére törvényhatósági, a községekre helyi közellátási bizottságokat neveznek ki. Zavarok a cukorellátásban. Fölterjesztendő – minden évnegyed előtt legalább hetvenöt nappal –, hogy melyik község mennyi cukorjegyet igényel. A háború vége felé egy főre tizenkét deka cukormennyiség esik – havonta. Fogyóban a liszt, a hús, a zsír. *„Egyes községekben – idézem megint csak Bars és Hont megyék évkönyvét –, ahol a lakosság sem önellátással, sem a sertésvágásokból eredő zsirtartalékolással a szükséges fehérárut biztosítani nem tudta, a hiányt a közellátásügyi miniszter által havonként kiutalt 40 q margarinnal pótolta.”* Negyven mázsa margarin – egy majd százötvenezer lakosú megyére...

A közellátásügyi miniszter sertés- és zsiradékbeszolgáltatási kötelezettséget rendelt el. Vágómarha-kontingens vettetik ki a községekre. Törpebirtokos, középparaszt, nagygazda? – differenciálásra nem nyújt módot a követelődző hadigépezet; sújtja tehát a szegényebb rétegeket is ez az intézkedés, megrengetve a hagyományos parasztlelet rendjét és függetlenségtudatát. Ellenszegülni? Nem lehet. *„Voltak egyes gazdaságok, melyek többszöri felhívásom ellenére sem tettek eleget beszolgáltatási kötelezettségüknek, ezért a közhangulat megnyugtatósa és az igazság elvének érvényesítése érdekében a mulasztó gazdaságokkal szemben megtorló intézkedéseket alkalmaztam...”* – jelenti fölötteseinek a megye alispánja.

1942-ben kidolgozták a Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszer elméletét. Előíratik, hogy mit termesszen a gazda. Mustárt, napraforgót, repcét, lent, kendert; olyan növényeket, melyeket a hadiipar

szolgáltatába állíthat a feldolgozás. Szótárnyi füzetecske őrzi emlékeit a háborús évek paraszti gazdálkodásának. *Gazdakönyve* szerint K. L. tizennégy és fél holdas ipolypásztói gazda köteles volt az 1944–45-ös évben kenyérgabonából beadni 2748 „búzaegységszámot” (azaz több mint huszónhét mázsát); zsírból ugyancsak 2748 búzaegységszámot (egy mázsa sertészsír 1200, egy mázsa szalonna 900, egy mázsa napraforgó- és tökmagolaj 800 búzaegységnek felelt meg). Húsból beadandó további 2100 búzaegységszám (a vágómarha kilója minőségenként 2,50 és 5,50, a növendékmarha kilója 3 és 4, a vágójuhé 2,50 és 4 búzaegységszám között ingadozott). Szabadválasztású terményekből – zab, köles, bab, borsó, lencse, mák, étkezési és ipari burgonya, paradicsom, vöröshagyma, cirokmag, muharmag stb. – az átszámítási kulcs alapján beszolgáltatandó további 3572, vagyis összesen 11 168 búzaegységszám.

Honnan, miből, hogyan teremtsse elő a beszolgáltatandót a falvak népe?

Munkaerő, hiszen a frontokat járják a férfiak, nincs.

1943-ban száraz, hűvös hónapokkal köszönt be a nyár. A takarmánynövények gyöngék; a széna kevés, a sarjú szinte semmi.

„*A jövő téli takarmányozási nehézségeket – olvashatjuk az alispáni jelentésben – még tetézi a szénabeszolgáltatási kötelezettség, úgyhogy az állatállomány téli eltartása komoly gondokat okoz.*”

Ipolypásztón 1941–42 fordulóján harminchét már csupán a tehének száma.

1943-ban százhuszonhat pár ló állt még az istállókban. Marad belőlük 1944 őszére hét pár.

Így éri el a lerongyolódott, tönkrement falut a keletről nyugatnak visszaszoruló háború.

1944 márciusában – megbízhatatlan csatlóست gyanítva a kiugrási kísérletekkel is kacérkodó Magyarországon – németek szállják meg az országot.

1944. október 9-én náci csapatok szállásolnak be falum mindkét iskolájába. A magyar iskolából gabonaraktár lesz. Bombázások miatt szünetel – hogy nőhessen elvadult gyermekserege a háborús éveknél – a tanítás. Légórorségek alakulnak. Egyre gyakoribbak a halált hozó berepülések, a pincékben, óvóhelyeken átszorogott bombázások, Ipolypásztón is. Lapul, szűkül, menekíti magát a lakosság.

1944 ősze: magyar katonai delegáció tárgyal Moszkvában. Fegyverszünetet fogad el, próbálván véget vetni az esztelen, az értelmetlen, az örült vérontásnak. Elhangzik a rádióban Horthy kiáltványa: Magyarország nem hadviselő ellenfele a Szovjetunióknak többé.

Föllélegzés, megkönnyebbülés, bizakodás.

Aztán: visszavonja Horthy a kiáltványt, s német nyomásra Szálasi Ferencnek adja át a hatalmat.

Mi követi e fordulatot?

Tobzódása a nyilashatalomnak.

Október 9-től karácsonyig német seregekkel él együtt a falu, s mér a népére újabb csapást a megszállott, az örült, az „utolsó csepp vérig” kitaró nyilas politika. Mozgósítás van, általános. Bevonulni köteles a tizenöt és ötven év közötti korosztály minden épkézláb embere. Ipolypásztó férfiai közül több mint kétszázötvenen élnek ekkor a bakatörténelmet. Szobra kerülnek többnyire a mozgósítottak, hogy munkaszolgálatos századokat szervezzenek belőlük. Nógrád felé haladnak, hogy találkozzanak ezredükkel. Menet közben azonban – elég volt a háborúból már! – szétszélednek sokan. Elégetik a katonakönyveket, hamisított papírokkal bujdosnak, szállingóznak haza. Egynéhányukat otthon kapják el a tábori csendőrök. Felkoncolás helyett megússzák ennyivel: Indulás, azonnal, a frontra!

1944 egy őszi éjszakáján R. és S. ipolypásztói zsidó boltosokat családtagjaikkal együtt elhurcolja a Gestapo. Tizenhat személy kerül az ipolysági gettóba – onnan meg tudjuk, hogy hova. Köztük N. Károly, a közkedvelt, a tisztelt körorvos úr. Kelt föl éjszaka is, ha kellett; ment és gyógyított – szegényebb családokban díjtalanul. Próbálja kikönyörögni őt kezéből a hatalomnak a község. Tóth öregapám harmad-, negyedmagával járja Ipolybél, Ipolyszakállos, Lontó, Zalaba, Pásztó házait. A négyszáz aláírást azonban, amely az N. Károly érdekében íródott kérvényen összegyűlt, keresztülhúzta egyetlen tollvonással a Szálasi-uralom.

Így éri a községet 1944 karácsonya – és a front.

Ünnepén a békességnek pincékben húzza meg magát a nép. Templomba menni nem mer. Német ágyúk ontják lövedékeiket Ipolypásztóról Ipolyság felé. Onnan meg aknazápor veri a községet. Találat éri a parókia pajtáját, a tornyot, a templom északnyugati oldalát, néhány házat. Pincéről pincére járva, tizenöt helyen oszt

úrvacsorát – utolsó vacsorát netán? – híveinek a karácsonyi akna-tűzben bolyongó lelkipásztor.

És eljön karácsony második ünnepe – s a felszabadulás.

Ságnál és Szalkánál törnek át a német védelmi vonalon a szovjet csapatok, gyűrűbe fogva a közbeeső területeket. 1944. december 26-án, este kilenc óra körül érik el Ipolypásztót. *„Annyian vótak, mint csillag az égén. Az iskolákba szállásokatak bē, a hajlokokba. Sátrakba is laktak. Még nálunk, a házakná.”* Vonuló seregek nyomán – megtapasztalhatta ezt korábbi századokban bőven a nép – sohasem a jó szerencse jár. Hanem a szorongás, a kétkedés. Mi lakozik a fáradt megviselt, otthonuktól, családjuktól elszakított, testileg-lelkileg sebzett katonákban? Nem vadította-e el őket szaga a vérnek? Nem látnak-e ellenséget, tűzzel-vassal irtandót, a velük szemben hadat viselő kormány civil népében is? Kérdések, amelyekre 1944 karácsonya után az idő adja meg a választ. Január és február, amikor együtt él a község az orosz katonákkal. Egy *„nagyon fajin”*, mindig komoly, szomorkás mosolyú katonára emlékezik vissza a mából akkor még tizenéves anyám. *„Űt csak mindig, külön a többiektő, oszt harmanikázott.”* Néném nevetve emlegeti, hogy a katonákat – *„németvē ezt nem tēhettem vóna mēg”* – hátba merte vágni a söprűvel, kölcsönös évődés közepette, ha azok sáros csizmában léptek kőpadlatára a frissen fölmosott konyhá-nak. December harmincadikán egy bizonyos Dunajevszkij őrnagy szállásolta be magát a parókiára. Róla olvasom az egyházi króni-kában: *„Nagyon jóakarató és intelligens ember volt. Panaszomra, hogy már nincsenek lovaim, a saját lovait fogatta be a saját kocsi-jába, úgy küldött át Ipolybélre úrvacsorát osztani. (...) Erősza-koskodás Pásztón nem volt. Január első napjaiban a parókiát mű-tővé rendezték be. Az ott működő kapitány orvos egy pásztói leányt is megoperált bélcsavarodás miatt, nagyon jó eredmény-nyel (...) Gabonakészleteink mind megvoltak, a katonaságnak nem kellett. Volt nekik elég.”*

Véget vet aztán az együttélésnek a front további alakulása. A Garamon túl ugyanis beásták s szívósan tartják magukat a német csapatok. Támadás készül, nagy offenzíva; várhatóan heves viszont-válaszával a németeknek. Civil lakosság számára veszélyes terület az Ipoly–Garam köze. A Garam és az Alsó-Ipoly menti községek ezért kiürítendőnek nyilváníttatnak. 1945. március elején került sor az evakuálásra; a nép nyelvén: a *„menekülés”*-re. Sok mindent meg-

tanult, megtapasztalt ekkorra már falum. Racionálisan elfogadta, hogy hozzátartozik ez is a háborúhoz: az otthontól való elszakadás. Hiszen azok után, hogy 1939 szeptemberében Hitler megtámadta és szétverte Lengyelországot, érkeztek falumba messziről jött menekültek: lengyelek. Részint katonák, akik – vagy százötvenen – a volt pénzügyőr-laktanyában kaptak fejük fölé szállást; részint pedig polgári lakosok. 1944 karácsonyán számukra is tartott még szertartást a tiszteletes úr. Tudta, látta és belátta tehát a falu, hogy magával hozhatja a földönfutást is a háború. Érzelmileg, belülről azonban akkor élte át mindezt igazán a nép, amikor 1945. március 4-én kihirdettetett, hogy három nap alatt el kell hagynia faluját.

Lovak – elvitték őket a németek – mutatóba akadnak már csupán; a szekerek tönkrementek, használhatatlanok. Menekülni – elhagyva otthont, szülőfalut, szülőházat, bútort, konyhai és gazdasági felszerelést, sok sok munkával szerzett kedves értékeket –, menekíteni a puszta életet, de hogyan? Zsírért, borért, disznóért, tehénért, sokszor jó szóért fogatot, teherautót ad a hadsereg; viszi a családokat holmistul Hont és Drégelypalánk, Ipolyvece és Nagyoroszi, Rétság, Érsekvadkert, Nagymaros, Ipolyság, Középtúr felé. Mások gyalogosan vágnak neki a húsz-harminc kilométeres útnak. Vezetgetve maguk után a csonttá soványodott, összerogyni készülő tehénkét; cipelve hátukon a batyut; tolva maguk előtt – megtetézve sebtében összekapkodott holmival – kocsiját a síró csecsemőnek... Idegenekhez kerültek a menekülők; teli volt sorsuk azoknak is bajjal. Mutatta orcáját emberség és embertelenség. Befogadás és együttérzés; elzárkózás és ridegség. Vágyott, visszavágyott haza – mi lehet a portákkal...? – éhes és rongyos és szegény serege a földönfutóknak. B. Andrásnak a szekérre halmozott holmi tetején ágyazták meg a menekülésből visszatérőben a halálos ágyát: „*Vigyeték haza, nem baj, ha összetörik is a csontom, rakjatok rám mindent, csak vigyeték haza!*”

Hazavitte őt is, önmagát is a nép. 1945 márciusának végén, áprilisának elején tér vissza falujába. Húsvét vasárnapján – bár az úrvacsora elmaradt, nem lévén szemernyi bor sem a községben – összehajolt újra (nem sejtven akkor még, hogy történelme során utoljára) a régi faluközösség. És könnyeztek az asszonyok. És volt férfi, akinek zokogás rázta – hangtalanul – a vállát. És zengett az aknáktól megrongált, romos templom falai között a felszabadult

ének, a hálaadó zsoltár; reménykedőn – akkor még reménykedőn –, hogy nem kényszerül átcsapni soha többé emberségért kiáltó parasztköltői jeremiádba, űzöttek szívéből kiszakadt fohászbba:

*Bárcsak a jó Isten könyörülne rajtunk,
hallgatná meg imánk, mit rebeg az ajkunk.
Ne sanyargatnának ártatlan népeket,
de inkább szeretnék egymást az emberek.
Tanulnák meg egymást tisztolni, böcsölni,
még ha nem tudnak is egy nyelven beszélni.
Felebarátodat szeresd, mint magadat,
ez volna a földön legfőbb parancsolat.
Ha ezen alapra építnék a békét,
meglátnák a világ újjászületését...*